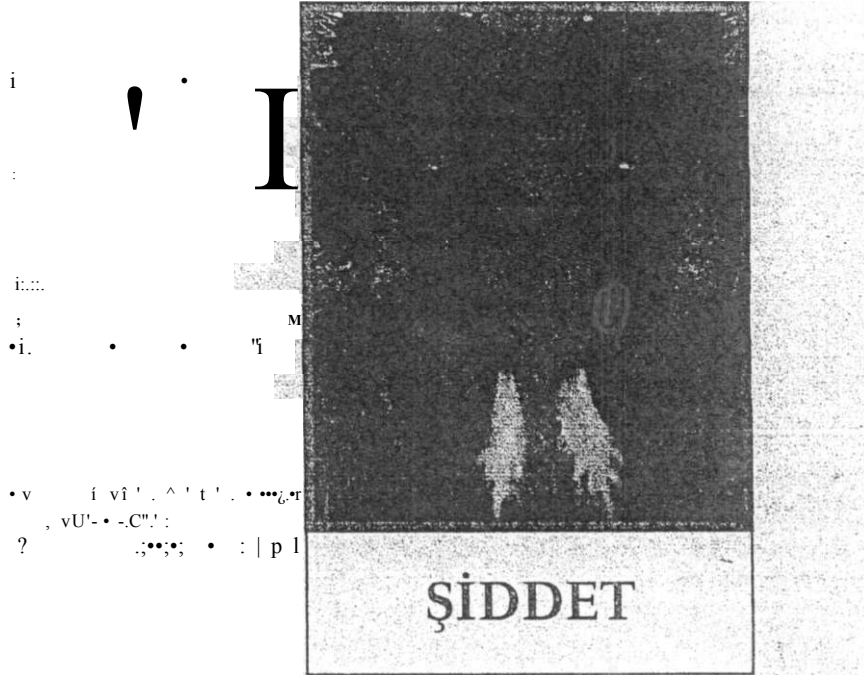

DÜŞÜNCE DERGİSİ I

i. v.

DOĞUBATI

1a
"YIL,

DOGUBATI

ÜÇ AYLIK DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel süreli yayın.

ISSN:1303-7242 Sayı: 43

Doğu Batı Yayınları

adına sahibi

ve

Genel Yayın Yönelmeni: Taşkın Takış

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Erhan Alpsuyu

Yayına Hazırlayan: Şermin Korkusuz

Dış İlişkiler: Harun Ak, Savaş Köse

Yayın Kurulu

Halil İnalçık, E. Fuar Keyman, Mehmet Ali Kılıçbay,

Etyen Mahçupyan, Şerif Mardin, Süleyman Seyfi Öğün

Doğan Özlem, Ali Yaşar Sarıbay

Danışma Kurulu

Cemal Bâli Akal, Ufuk Coşkun, Nezh Erdoğın,

Cem Deveci, Ahmet İnam, Hasan Bülent Kahraman,

Yusuf Kaplan, Kurtuluş Kayalı, Nuray Mert,

İlber Ortaylı, Ömer Naci Soykan, İlhan Tekeli, Mirze Mehmet Zorbay

Doğu Batı, yılda dört sayı olmak üzere Kasım, Şubat, Mayıs ve Ağustos aylarında yayımlanır.

Doğu Batı ve yazarın ismi kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmaması

yayın kurulunun kararna bağlıdır.

Doğu Batı hakemli bir dergidir.

Reklam kabul edilmez.

Doğu Batı Yayınları

Selanik Cad. 23/8 Kızılay/ANKARA

Tel: 425 68 64 / 425 68 65

Faks: 0 (312) 425 68 64

e-mail: dogubati@>dogubati.com

İstanbul Şube: Çağaloğlu Yokuşu

Fevzi Bey Han No: 43/7

Çağaloğlu/İstanbul

www.dogubati.com

Kapak Tasarım Uygulama:

Aziz Tuna

Baskı:

Cantekin Matbaacılık

1. Baskı: 6000 adet

Dağıtım: Yaysat

İÇİNDEKİLER

EBU GARİPTEN SONRA			
PINAR UYAROCLU YILDIZ	11	C. GÜRKAN ÖZTAN	139
Ebu Garip İşkence Fotoğrafları: Şiddetin Politik İkonografisi		Şiddetin Modern Meşruiyet Zemini: "Ulusun İntikamı"	
ORTA ÇAĞ		ALİYE MAVİLİ AKTAŞ	151
T. TOLCA CÜMÜŞ	31	Aile İçi Şiddet	
Orta Çağ Avrupa'sında Şiddet: Toplumsal Değişim ve Şiddetin Yeniden Yapılanışı		MEDYA	
ŞİDDET		SÜREYYA ÇAKIR	161
GÜLBANU ALTUNOK	51	Medya ve Şiddet	
Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault		SİNEMA	
TAHİR KARAKAŞ	75	ORHUN YAKIN	183
Nietzsche'nin Şiddeti		Nedensiz Şiddet	
METİN BAL	87	İNTİHAR	
Rousseau ve Şiddetin Kaynağı Olarak Eşitsizlik		NURCUN OKTİK	199
KEMAL BAKIR	99	Bireysel Bir Şiddet Olarak İntiharın Sosyolojik Açılımı	
Anarşizm, Bilim ve Şiddet: "Mihail Bakunin"		TERÖR	
ARMACAN ÖZTÜRK	115	AHMET KAVLAK	221
Bir Haklı Savaş Tartışması: Şiddet Meşru Olabilir mi?		Terör ve Meşru Terör	
ÖZCE ERŞEN	129	DISİPLİN	
Psikanâtitik Bir Deneme Şiddet: Öteki'nin Yıkımı		JOHN O'NEILL	233
		Disiplin Toplumu: VVeber'den Foucault'ya	

KAYNAKÇA

- Friedrich Nietzsche, *Werke, kritische Studienausgabe* (15 cilt), Milnih-Berlin-New York, DTV-Walter de Gruyter, 1999.
- Friedrich Nietzsche, *Œuvres philosophiques complètes* (15 cilt), Gallimard, Paris, 1968-2006.
- Friedrich Nietzsche, *Le gai savoir*, Fr. çev. Patrick Wotling, Editions Flammarion, Paris, 2000.
- Friedrich Nietzsche, *Par-delà bien et mal*, Fr. çev. Patrick Wotling, Editions Flammarion, Paris, 2000.
- Friedrich Nietzsche, *La généalogie de la morale*, Fr. çev. Patrick Wotling, Librairie Générale Française, Paris, 2000.
- Friedrich Nietzsche, *Le cas Wagner*, Fr. çev. Eric Blondel, Editions Flammarion, Paris, 2005.
- Friedrich Nietzsche, *Le crépuscule des idoles*, Fr. çev. Patrick Wotling, Editions Flammarion, Paris, 2005.
- Friedrich Nietzsche, *L'Antéchrist*, Fr. çev. Eric Blondel, Editions Flammarion, Paris, 2005.
- Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, Fr. çev. Eric Blondel, Editions Flammarion, Paris, 1992.
- Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Yorum Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınlan, İstanbul, 2004.
- Friedrich Nietzsche, *Deccal*, çev. Oruç Aruoba, Hil Yayın, İstanbul, 1985.
- Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, İthaki, İstanbul, 2003.
- Eric Blondel, *Nietzsche, le corps et la culture*, Presses Universitaires de France, Paris, 1986.
- Giorgio Colli, *Écrits sur Nietzsche*. Fransızcaya çev. Patricia Farazzi, Edition de l'Eclat, Paris, 1996.
- Waller Kaufmann, *Nietzsche, Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1974.
- Wolfgang Müller-Lauter, *Physiologie de la volonté de puissance*, Fr. çev. Jeanne Champeaux, Editions Alia, Paris, 1998.
- Thomas Mann, *Les Maîtres*, Fransızcaya çev. Louise Scrvicn, Jeanne Naujac, Bâillon de Wailly, Editions Grasset & Fasquelle, Paris, 1979.
- Richard Schacht, *Nietzsche*, Routledge, Londra-New York, 1992.
- Patrick Wotling, *Nietzsche et le problème de la civilisation*. Presses Universitaires de France, Paris, 1995.
- Lectures de Nietzsche*, hazırlayanlar Jean-François Balaudé ve Patrick Wotling, Le livre de Poche, Paris, 2000.

ROUSSEAU VE ŞİDDETİN KAYNAĞI OLARAK EŞİTSİZLİK¹

Metin Bal*

"Eğer bir hükümdarımız varsa bu.
bizi bir efendimiz olmasından
koruması amacıyladır."
Pliny

Bu yazı bugüne kadar kendilerinden çok başkalarını seven insanların ne-
ler yapabileceklerini konu almaktadır. Dünya hiç aydınlandı mı? Hayır.
Elbette tek tek insanlar ve birkaç ulus kısa zaman aralıklarıyla aydınlan-
dılar. Ancak dünya, bir bütün olarak aydınlanmadı. Sokrates'i tutuklayan,
Platon'u satan, Aristoteles'i sürgün eden, Seneca'yı intihara sürükleyen,
Spinoza'yı susturan, Van Gogh'a bir damla sevgiyi çok gören ekonomik
ya da onun araçları olan değişik türden politik ve dinî şiddetle sürdürülen
özgürlük düşmanlığı, tüm çağlarda olduğu gibi bugün de dünyada daha
da güçlenerek varlığını devam ettirmektedir. Şiddetin karşısında mücade-
le veren örgütler, kendi politik otoritelerinin çıkarları dışında karar verme
yetisi ve gücüne sahip görünmüyorlar.

* Metin Bal, Dicle Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

¹ Bu makale, 21 Aralık 2006 tarihinde Felsefeciler Derneği'nin Ankara'da düzenlediği "Şiddet"
başlıklı Sempozyum'da sunulan bildirinin geliştirilmiş hâlidir.

Bugün kurumlarıyla kendilerini sözde özgürlük bayrağının taşıyıcısı ilân etmiş devletler, şiddetin sistematize hale getirilmiş biçiminden başka bir şey değildirler. Bunu görmek için dünya devletlerinin ulusal ve uluslararası politik tutumlarının bir dökümünü çıkarmak yeterli olacaktır. Bu yazıyla Orta Çağ'dan daha karanlık günümüz dünyasında, özgürlük ışığının, onun tek aracı olan düşünce sanatıyla, hiçlikten nasıl çıkarılabileceğini Rousseau'nun düşüncelerini hatırlatarak göstermeyi deneyeceğim.

Rousseau insanların sahip oldukları bilgiler içinde en yararlı ve en az ilerlemiş olanının insan hakkındaki bilgi olduğunu gördü.² Oysa bu bilgi Antik Yunan felsefesinden bugüne kadar kendisini şu sözde bildiriyordu: "Kendini tanı!". 'İnsanın kendini tanınması' sözü ayrıntılı ve kapsamlı olarak Aydınlanma felsefesinde açıldı. Antropoloji felsefesinin bağımsız bir inceleme alanı olarak ortaya çıkması ancak XVIII. yüzyılın Aydınlanma'sıyla gerçekleşti.

Antropoloji, insanbilim demektir. Eski Yunanca olan bu sözcük "antropos" ve "logos" sözcüklerinin birleşiminden oluşur. "Antropos" görür görmez, düşünüp taşınma yetisini gördüğü şeye uygulayan varlık anlamına³ "Logos" ise akıl, söz, düşünce, toplanma, 'bir araya gelme' anlamlarına gelir. İnsan bu haliyle Eski Yunan felsefesinde evrenin bir minyatürüdür ve bu 'mikrokozmos' kavramıyla ifade edilir. Böylece insan makrokozmosun içinde evrenin toplandığı ve bir araya geldiği bir varlıktır. Ancak bu fikir, sadece birkaç bilgenin düşüncesinde yaşatıldı. Bilgelerin insan hakkında açtığı defter çağlar boyunca kapatıldı, insan ve evren arasındaki ilişki sözde 'dış' ve 'insanüstü' güçlere devredilip insan anlayışı yabancı bir gücün 'şiddet'ine maruz bırakıldı. İdeal toplumun ilk örneğini kaleme alan Platon'un dediği gibi duyuların hiçbirine başvurmadan yalnızca aklı kullanarak her şeyin özüne varmaya çalışan insan, daha şimdiden, görülen dünyanın da kavranan dünyanın da sonuna vardı.⁴

İnsan anlayışının 'dış' ve 'üstün' güçlerin şiddetinden arındırılması Aydınlanma dönemini bekledi. Bu açıdan, düşünceleriyle Aydınlanma döneminin öncüsü, olan kişi Jean Jacques Rousseau oldu. Rousseau şiddetin kaynağının insanın dışında doğal ya da üstün bir güç değil, aksine, in-

² Rousseau, J. J. (1947) "A Discourse, On A Subject Proposed By The Academy of Dijon: What Is The Origin Of Inequality Among Men, And Is It Authorized By Natural Law?", *The Social Contract and Discourse* içinde, ing. çev. G.D.H.Cole, London: Everyman's Library, s. 154.

³ Aynı zamanda "Kişi gördüğünü inceler (anathron ha opope)" demektir. 399 c., Platon (1993) *Kratybs. Dil Üstüne*, çev. Teoman Aktürel, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 213.

⁴ Platon (1988) *Devlet*, çev. S. Eyüboğlu & M.A.Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi. VII. Kitap, 532 a., ss. 216-217.

sanın ta kendisi olduğunu anlatmaya çalıştı. İnsan toplumunu dinginlik içinde, çıkarsızca seyreden Rousseau'nun gördüğü şey şuydu: "güçlünün uyguladığı şiddet ve zayıfın uğradığı zulüm."⁵

İsviçre'ye sığınan, Fransız kökenli Protestan Kalvinist bir aileden gelen Rousseau, gördüğüyle düşüncesi arasında bir öteyi alaşağı eden ve öte varsa, yolcusunu şimdiden oraya vardıran bir düşüncenin filozofu oldu. Rousseau eşitlik, yüce gönüllülük, ölçülülük, gösterişten uzak bir sadelik ve iyilikseverlik erdemleriyle tüm dikkatini yargı ve olgu arasındaki ilişkiye yoğunlaştıran özgür bir düşüncüyü temsil etti. Elini halka uzatan ilk devlet adamının Atinalı yurttaş bilge Solon olması gibi, elini halka uzatan ilk düşünür de Cenevrelî yurttaş Rousseau oldu. Bu özelliğiyle, o, ne sanattan ve bilimlere eğitim malzemesi olmak üzere bir dâhiler kurumunun eline bırakır ne de silahları eşitlik ve özgürlük bilincinden uzak şiddetin kaynağı olan düşünceye bırakmak ister.

Dijon Akademisi'nin, 1753'te duyurduğu *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* konulu yarışma Rousseau'yu çok şaşırttı. "*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Nedir ve Bu Eşitsizlik Doğa Kanununa mı Dayanır?*" Sorusu Üzerine hazırladığı *Konuşma* ile ikna edici oldu. Bu eserle Rousseau ahlâk alanından, onun yerleştirilmesini sağlayacak politik alana geçiş yaptı. O, bir yığını halk haline getirdi. Baskı altındaki halkı 1789'da devrime sürükleyen bu düşünceler oldu.

Rousseau *Eşitsizliğin Kaynağı* konuşmasının önemini ömrünün son yıllarında yazdığı *İtiraf'lar'Ad.* şöyle anlatır:

...insanların doğasını soyup çırılçıplak bırakmaya, onların şeklini bozan ve zaman ve şeylerin ilerlemesini izlemeye, insan toplumunun insanını uygarlık öncesi doğa insanı ile karşılaştırarak, onlara, insanın sözde yetkinleşmesi ve olgunlaşması için de sefaletinin asıl kaynağını göstermeye cüret ettim. Bu yüce, derin düşüncelerimle coşan ve yücelen ruhum, tanrının huzuruna yükseldi. Oradan hemcinslerimin peşin yargılarının, batıl inançlarının, yanılıklarının, mutsuzluklarının, suçlarının çıkmaz yolda yürümeye çalıştıklarını görünce, işitemedikleri zayıf bir sesle haykırdım: "Durmadan doğadan yakınan çılgınlar, biliniz ki size bütün kötülükler kendinizden geliyor!"

Bu derin düşüncelerden *Eşitsizliğin Kaynağı Konuşmasının*, bütün yazdıklarım arasında Diderot'un en çok hoşuna giden ve yazarken ö-

⁵ Rousseau, J. J. (1947) *A Discourse, On A Subject Proposed By The Academy of Dijon: What Is The Origin Of Inequality Among Men. And Is It Authorized By Natural Law?*, The Social Contract and Discourse içinde, ırg. çev. G. D. H. Cole, London: Everyman's Library, s. 158.

ğütlerinden en çok yararlandığım ama bütün Avrupa'da pek az okuyucunun anladığı, bunlardan da hiçbirinin sözünü etmek istemediği bu eser doğdu (*İtirafılar*).⁶

Eşitliğe bu çağrışı yanlışı yorumlayan Voltaire'e verdiği cevapta Rousseau bu çağrışının yeniden vahşet durumuna dönmek anlamına gelmediğini söyler. Rousseau şiddetin kaynağı olarak kesinlikle eşitsizliği gösterir. O halde sorulması gereken şey şudur: Rousseau için şiddetin kaynağı olan eşitsizlik nasıl ortaya çıkmıştır ve nasıl sürdürülmektedir? Buna bir son vermek mümkün müdür?

Rousseau araştırmasına doğal hukukçuların bir zamanlar olduğuna inandıkları doğa durumunda bir insan olup olmadığı, eğer varsa doğru anlaşılıp anlaşılmadığı sorusuyla başlar. İnsanların içinde bulunduğu durum doğanın bir buyruğu olamazdı.

XVIII. yüzyıl insan anlayışı tartışmaları doğal hukuk teorisi etkisi altındaydı. Doğaya hâkim üstün bir erkin dışlanması için uygarlık öncesi doğal bir insanlık durumu varsaymak gerekiyordu. Rousseau uygarlık öncesi toplum görüşünü geliştirirken gezginlerin gözlemlerini,⁷ insanın doğa durumundan söz eden teorileri⁸ değerli buluyordu. Doğal hukuk teorisini geliştiren Protestan hukukçular bu teoriyle Katolik tannbilimini devlet işlerinden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Yasaların birlikte yaşamının kuralları olarak uzlaşım olmaları görüşü benimseniyor, bu görüş güçlendikçe halk kesimi şimdilik uzlaşımın bir tarafı olarak belirginleşmeye başlıyordu. Bu anlayışa kadar toplumlara tanrının kendisi ya da temsilcileri yönetiyordu. Doğal hukuk teorisini ilk ortaya çıkaran hukukçular halkı güç olarak kabul etmelerine rağmen krallıkçıydılar.⁹

⁶ *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* içinde, Rousseau, Jean-Jacques (2002), çev. R. Nuri İleri, önsöz: Ünsal Oskay, Say Yayınları, İstanbul, s. 40.

⁷ XVIII. yüzyıl Avrupa'sı gezginler aracılığıyla başka bölgelerdeki ilkel yerli topluluklar hakkında bilgi ediniyorlardı. Bir asker olan Baron de la Honran (1703) Avrupa'dan Amerika'ya taşınarak Kızılderili yerlilerle yaşadı. Rousseau Karaib yerlilerini Francis Corréal'dan ve Pere Dutertre'in iki cilt kitabından (1667) biliyordu. Gezgin Abbé Prevost'un ve gezginlerin gözlemlerini değerlendiren bilim adamı Bouffon'un eserlerini okuyordu. Ayrıca edebiyat alanında da Montaigne'in "iyi valışı" kavramını ve Fénelon'un *Télémaque* yapıtını önemli buluyordu.

* Rousseau, Lukres'i (I.Ö. 96- I.Ö. 55) *Şeylerin Doğası* (De Rerum Natura) yapıtını ve doğal hukukçuların, bunlar arasından da Locke (1632-1704) ve Hobbes'un (1588-1679) görüşlerini değerli buldu.

⁹ Örneğin halkı bütün haklarından yoksun bırakan hukukçular Grotius ve Pufendorf XVI. yüzyılda burjuvazinin temsilcileri olarak krallığın sözcüleriydiler. XVIII. yüzyılda ise Barbeyrac ve Burlamaqui zorba yönetimlerin karşısında halkı tanıyan hukuk anlayışı geliştirdiler. Bunlar doğal hukukçular olmalarına rağmen demokrat değillerdi. Gücünü Katolik Kilisesinden alan derebeylik rejimi ve onun sahibi mutlak krallığın temelleri Montesquieu'nün *Kanunların Ruhunu* (1749), kendisinden sonrakilere diyalektiğin ne demek olduğunu öğretmiş Diderot'un

İnsanın doğa durumunda toplumsal olduğunu savunan Aristoteles geneline karşı ilk kez Hobbes durumun böyle olmadığını söylemişti. Ona göre insanlar ölüm korkusuyla güçlerini üçüncü bir tarafa devrederek sözleşme yaparlar. Devlet böylece kendisine devredilen güçlerle toplumu koruyan bir dev (*Leviathan*-1651) gibidir. Rousseau'nun uygarlık öncesi toplum görüşü bütünüyle Hobbes'un görüşünün tam karşıtı oldu. Uygarlık öncesi doğa durumunu Locke da kabul etmişti. Locke'a göre aklın egemenliği o zamandan başlar. Burjuva liberalizminin bir kuramcısı olan Locke yapıtlarında halkın zorba karşısında tanınmasını sağladı.¹⁰

Rousseau kendisinden önceki filozofların düşüncelerini değerlendirerek bir adım ileriye gider ve şu soruları sorar: *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda insan özgürlüğü topluma bağlı mıdır? İnsan anlayışının şekillenmesinde içinde yaşanan toplumun etkisi var mıdır? İnsanlar eşit olmalı mıdır? Eşitlik için toplumsal yapıya jnüdahale gerekir mi?

1756'da gerçekleşen Lizbon depreminde herkes gördü ki önünde boyun eğilen şiddet tanrının ya da doğanın insan üzerindeki şiddeti değildi, "şiddet'in kaynağı kazıklarını çakarak toprağı paylaşmış bir avuç zengin geniş yoksul kesimler üzerindeki şiddetiydi. Böylece Rousseau'nun insan ve insanlık tarihi üzerine düşünceleri dikkatleri üzerine çekti.

İki bölümden oluşan *Eşitsizliğin Kaynağı* yapıtının ilk bölümünde Rousseau insanın doğa durumundan söz eder. Bu durumdaki insanı önce fizik sonra metafizik ve ahlâk açısından inceler. İkinci bölümde Rousseau, eşitsizliğin mülkiyete dayalı olarak uygar toplumda nasıl ortaya çıkmış olduğunu ve toplumsal kurumlarla bu eşitsizliğin nasıl sürekli hale getirildiğini, en sonunda da bu duruma nasıl son verilmesi gerektiğini açıklar.

Rousseau insanlık tarihini üç aşamalı olarak değerlendirir. İlk olarak ilkel durum, ardından hâlâ günümüzde devam eden uygarlık durumu, başka bir deyişle "soygun sistemi" ve üçüncü olarak insanların eşitliği ilkesine dayanarak soygun sisteminin sona erdirilmesi, başka bir deyişle, devrim. 'İlkel durum', 'soygun sistemi' ve 'eşitlik' aşamalarından geçtikçe insanın zihinsel yapısı ve donanımıyla birlikte duygusal yapısı da de-

Körler Hakkında Mektup. (1749), Bouffon'un *Doğa Tarihi* (1749) adlı eserleri ve Voltaire, Helvetius, d'Holbach', d'Alembert ve Condillac'ın katkılarıyla yazılan *Ansiklopedi* tarafından (1751) sarsıldı. Bu filozoflar aklın egemenliği aracılığıyla burjuvazinin egemenliğini hedefliyorlardı. Aydınlanmış bu azınlık, tüm bunlara rağmen halkı "ayaktakımı" olarak değerlendiriyordu.

Sivil Devlet Üzerine Deneme (1690) yapıtında uzlaşmayı sağlayacak "güçler ayrılığı" fikrini geliştirip doğal hukukun temellendiği emeğe dayalı özel mülk hakkının teorisini yaptı. Locke'un bu görüşleri Fransa'da yayıldı ve benimsendi.

ğişime uğrar çünkü eşitsizliğin sürdürülmesi ya da sona erdirilmesi geniş yığınların zihinsel ve duygusal olarak iknasıyla mümkün olacaktır.

Rousseau bu eserde "sorunu çözümlenmek umudundan çok aydınlatma, gerçek durumuna indirgeme niyetiyle hareket" ediyor" ve konuyu açıklığa kavuşturmak için gözlemlere önem vermek gerektiği kadar "sanıldığından daha fazla felsefe'Viin de yapılması gerektiğini öneriyordu.¹²

İnsan doğası hakkındaki bilgisizlik doğal hukukun bütünsel bir tanımının yapılmasına da izin vermemekteydi. Roma hukukçuları insan ve hayvanı, ayırt etmeksizin, aynı doğa kanununa tâbi kılarlardı. Rousseau'nun çağdaşları ise doğal kanun yetkisini insana veriyorlardı. Bu türden uyuşmaz görünen birçok hukuk teorisinin birleştiği ortak nokta şuydu: "Çok büyük bir bilge ve derin bir metafizikçi olmadan doğa kanununu anlamak ve bunun sonucu olarak ona uymak olanaksızdır."¹³ Bu böyleyse, o zaman doğa içinde insanın sınırlarını çizerek bir toplum oluşturan hukuk anlayışı, hazır kurulu bir toplum durumu içinde olsa bile, yalnızca büyük güçlkle ve çok az kişi tarafından edinilmiş bir yeteneği, bu kurulu toplum düzeni içinde işletiyor olmalıdır.

Doğal hukuk anlayışlarının özcü bir anlayış benimsemelerine rağmen tek biçimli olmamaları Rousseau'ya göre bir kusurdur. Ayrıca bu doğal kanun anlayışlarının "insanların doğal olarak sahip olmadıkları birçok bilgiye dayatılmaları da kusurdur. Bunun yanında vaat edilen avantajlara ancak doğal durumun terk edilmesiyle ulaşılabacağı inancı da kusurludur.¹⁴ Bu kusurların kaynağı nesnelere doğası hakkında verilen keyfî kararlar-
dır.

Rousseau kendi hukuk ve toplum anlayışıyla kendisinden önceki özcü hukuk ve toplum anlayışını aşar. Hukuk ve toplum diyalektik bir süreçle, sürekli olarak dönüşür. Yasa, yasa adını alabilmesi için onun uygulayıcısının iradesinin onu benimseyip önünde boyun eğmesi yetmez, bunun için onun uygulayıcılarının doğası da göz önüne alınmalıdır.

Doğal hukuk ancak toplumsallık ilkesini göz önüne aldığına başarıya ulaşabilir. İnsanların içinde buldukları durum pekâlâ doğal durumun

¹¹ *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* içinde, Rousseau, Jean-Jacques (2002), çev. R. Nuri İleri, önsöz: Ünsal Oskay, Say Yayınları, İstanbul, s. 76.

¹² A.g.y., s. 77.

¹³ A.g.y., s. 78.

Rousseau, J. J. (1947) "A Discourse, On A Subject Proposed By The Academy of Dijon: What Is The Origin Of Inequality Among Men, And Is It Authorized By Natural Law?", *The Social Contract and Discourse* içinde, ing. çev. G.D.H. Cole, London: Everyman's Library, s. 157. Doğal hukukçular ortak çıkar prensibini temel alarak ortak yasaları araştırmakla işe başlarlar ve bu yasaların uygulanmaları sonucu geleceği düşünülen iyilikleri yasalarının kanıt olarak düşünürler, böylece bu yasaların tümünü 'doğa yasası' olarak adlandırırılar.

yozlaşmış şekli olabilir. Bu durumda yapılması gereken şey insanları şu ya da bu haliyle gören bilimsel kitapları bir yana bırakmak ve "insan ruhunun ilk ve en basit faaliyetlerini temaşa etmektir."¹⁵ Bunu aklın yozlaştırdığı insanlarda değil, doğa yasalarına uygun davranışta bulunan insanlarda¹⁶ araştıran Rousseau, akla göre aklın önünde öncelik taşıdıklarını düşündüğü iki ilkeye ulaştı: İlki refah ve varlığımızı korumak, diğeri ise bütün duyarlı varlıkların, hepsinden önce de hemcinslerimizin acı çekmesi veya ölmesinin, doğal olarak içimizi hoşnutsuzluk duygusu ile doldurmasıydı. İşte toplumsallık bu iki ilkeye dayanırken, şimdiye kadar akıl onu uygun olmayan temeller üstüne kurmaya tenezzül etmişti. Sonuç olarak akıl bir 'doğal hukuk' üzerine düşünürken bunları göz önüne almalıydı.¹⁷

Rousseau vurguyu insanın akıllı varlık olmasına değil duyarlı varlık olmasına yaparak şiddeti çıkış kaynağında durdurmaya çalıştı. Ona göre, bunu anlamak için, şimdiye kadar sanıldığı gibi "insanı insan yapmadan önce onu bir filozof yapmaya mecbur değildik."¹⁸ Kişinin kendi varlığını korumayı tercih etmesi öncelikli koşuluyla birlikte "içten gelen bir duygudaşlık dürtüsü"¹⁹ karşı konulmadıkça şiddet önlenebilecektir. İnsanın hemcinslerine kötülük yapmaması zorunluluğu onların akıllı varlıklar olmalarından çok duyarlı varlıklar olmalarından kaynaklanıyordu. Böylece eskiden aklın şiddeti tarafından, hayvanla bir arada aynı doğa içinde eritilen insan, şimdi, öncelikle akıllı değil de duyarlı varlık olma zemininde değerlendirilir, bu görüşle birlikte duyarlı varlık olmanın başka kategorisinde yer alan hayvanlar için de özel bir hukuk tasarlama gereği doğmuştur.²⁰

Güçlünün uyguladığı şiddet ve güçsüzün maruz kaldığı zulüm, eşitsizlik kavramının tanımlanmasıyla daha açık kılınacaktır. Bu amaçla Rousseau iki tür eşitsizlik ayırt eder. Biri doğa tarafından belirlenen bedensel ve zihinsel koşullara dayalı olan doğal ya da fizik eşitsizlik, diğeri ise varoluş koşulları insanın elinde olan, uzlaşma ve kabule dayalı manevi ya da politik eşitsizlik.

¹⁵ *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* içinde, Rousseau, Jean-Jacques (2002), çev. R. Nuri İleri, önsöz: Ünsal Oskay, Say Yayınları, İstanbul, s. 79.

¹⁶ Rousseau'nun politikanın kaynağını insan doğasında bulması Aristoteles'in politika anlayışından etkilenmiştir, "...devlet doğanın bir yaratımıdır ve insan, doğası itibarıyla, politik bir hayvandır", böyle olmayan insanlar ise Aristoteles'e göre kötlü veya insan-dışı varlıklardır. Aristotle (1999) *Politics*, ing. çev. Jowett, Benjamin, Batoche Books, 1. Kitap, 11. Bölüm, s. 5.

"Rousseau, J.J.; 1947, s. 157

A.g.y. s. 158.

" A.g.y. "... internal impulse of compassion", s. 158.

Rousseau, J.J.; 1947, s. 158.

Rousseau'nun düşünmesinde bir kurgu hatasından başka bir korku ve incelediği konudan başka bir yargıç yoktur. Kendisini Atina Okulu'ndaymış ve jüri üyeleri de Platon ve Ksenokrates'miş gibi düşünür. Rousseau'nun bu incelemesinin amacı "hukukun şiddetin yerini aldığı ve doğanın yasaya boyun eğdiği anı saptamaya çalışmak ve hangi mucizeler diziliminin güçlünün zayıfa hizmet etmeyi kabulünü sağladığı yanında gerçek mutluluk pahasına düşsel mutluluğu seçen bu halkı açıklamaktır."²¹

İnsan doğasından bahseden filozoflar oraya kadar ilerleyememişler, "kendilerine ait olanın korunmasından söz edenler ise bu "ait olma"dan neyi anladıklarını açıkça ortaya koyamamışlardı. Doğa halinin varlığı hakkında söylemler, içinde din de olmak üzere, her zaman yasaları tarihdışı kaynaklardan "hazır", "zorunlulukla", hattâ "tam olarak" aldıklarını iddia ediyorlardı. Rousseau'ya göre bu açıklamalar asıl sorunu göz ardı etmekteydiler. Din "tanrı böyle istediği için..." diye söze başlar, oysa şöyle de düşünülebilirdi: "ya insanlar kendi hallerine bırakıldılarsa!" İşte Rousseau araştırmayı bu yönde ilerletir. Şöyle der: "Ey insan! ... yalancıların kitaplarından değil, hiç yalan söylemeyen doğadan okuduğumu düşündüğüm kendi tarihine bak."²²

Henüz anatominin az ilerlediğini ve bilginlerin gözlemlerinin sağlam bir düşünceye temel olamayacağını kabul eden Rousseau incelemesi boyunca insanın Fiziksel doğasını o gün olduğu gibi varsaydı, insan bu haliyle şimdiden öteki canlılar arasında üstün bir türdü çünkü o doğa durumunda kendisinden güçlü varlıklar karşısında yaşamaktan vazgeçmiyordu ve kaçmak ile savaşmak arasında bir seçim yapmakta serbestti. Bunun yanında insanın kaçınamayacağı korkunç düşmanları da vardı; doğal sakatlıklar, çocukluk, ihtiyarlık ve hastalıklar gibi. Tıp bilimi elinden geldiğince bunları tedavi etmek için çaba harcıyor görünürken, biz insanlar, ondan daha büyük bir çabayla, kurduğumuz düzen ve yaşam tarzlarındaki eşitsizlikle kendi kendimizi yok etmeye çalışıyorduk.²³

Hayvanı tüm hareketlerinde doğa yönlendirirken insan eyleminde özgür bir varlıktı. Hayvan içgüdüleriyle, insan ise bir özgür istenç edimiyle seçerek ya da reddederek hareket ediyordu.²⁴ Zihin duyuları ne kadar baştan çıkarırsa çıkarsın, insan istence sahip oldukça özgür oluyordu. "İnsan

²¹ Rousseau, J. J.; 1947, ss. 160-161.

²² Rousseau, J. J.; 1947, s. 162.

²³ Rousseau, J. J.; 1947, s. 166.

²⁴ Rousseau, J. J.; 1947, s. 169.

ruhunun tinselliği bu özgürlük bilincinde sergilenir."²⁵ İnsanın istemesinde veya seçmesinde bütünüyle tinsel edimler etken neden olup onun tinsel gelişimi gerilemeye başladığında ya da zihinsel yetisinde bir kusur bulunduğunda o kendini korumakta çok âciz düşüyordu. "Ahlâkçılar ne derse desin insanın anlayışı tutkulara çok şey borçludur. Akıl tutkuların etkinliği yoluyla gelişir". İstedığımız için bilgiye yöneliriz, istemeyen biri neden akla ihtiyaç duysun? "Tutkularımızın kaynağı ihtiyaçlarımızdır ve isteklerimizin gelişmesi de bilgimize dayanır."²⁶ İşte bu şekilde doğa, insanın fizikselindeki açığı ondaki tutku ve zekâyla tamamlamıştır.

İnsanlar, aralarında toprağı paylaşana kadar, onu işleme gereği duymadılar. Şimdilik önüne gelenin faydalandığı toprak neden sınırlandırılıp onu işlemek için gereksiz bir çaba harcansın?²⁷ Doğa, insanları karşılıklı gereksinimlerle birbirine yaklaştırmıştır ancak bunun nasıl olacağı konusunda insana müdahale etmemiştir. Doğa durumunda insanın zavallılığı düşüncesinin kaynağı birçok düşünüre göre bu olmuştur.²⁸ Oysa bu filozoflar "yüreği rahat ve bedeni sağlıklı, özgür bir varlığın, ne tür bir zavalılık çekebileceğini" açıklamış olsalardı Rousseau'yu ikna edebileceklerdi. Bununla birlikte etrafımızda yaşamından memnun hemen hemen hiç kimseyi bulamıyoruz. O halde doğal yaşam mı yoksa şu haliyle toplumsal yaşam mı dana katlanılır bir şeydir? Çevremize bakacak olursak insanların yasalarıyla tanrıların yasaları bir olmuş yine de karmaşaya son veremiyorlar.²⁹

İnsan içgüdüğü sayesinde doğa halinde yaşamak için gereken her şeye sahipti, insanın toplumda yaşayabilmesi için ise aklını geliştirmesi gerekecekti.³⁰ Bu durumda insanların yapması beklenen bir görev olmadığı için henüz iyi ve kötü gibi değerler de söz konusu değildir. Böylece erdemler ve kötülükler doğuştan gelmiş olamazlar. Rousseau için yiice gönüllülük, duygudaşlık ve insanlık gibi tutumlar zayıflara, suçlulara, kısaca her türden insana yönelik yaygın olarak gözlenen erdemlerdir. Bu tutumlar sosyal erdemler olarak adlandırılır. Bunların temelinde insanın mutluluğunu istemek yatar. Seyirci durumunda olan kişinin, sıkıntı çekene yönelik duyarlılığı ve kaygısı duygudaşlık olarak anlaşılır. İnsan akıl save-

î

²⁵ Rousseau, J. J.; 1947, s. 170.

²⁶ Rousseau, J. J.; 1947, s. 171.

" Rousseau, J. J.; 1947, s. 173.

²⁷ Rousseau, J. J.; 1947, s. 179. İnsanların doğa durumundan toplum durumuna nasıl geçtiği hakkında çeşitli açıklamalar için özellikle Platon'un *Protagoras*'ına ve Hobbes'un *Loviatlon*'ına bkz.

²⁹ Rousseau, J. J.; 1947, s. 180.

³⁰ Rousseau, J. J.; 1947, s. 180

sinde özsayıya sahip olur, refleksiyon ile de bu özsayı olumlanır. İnsan özsayı ve refleksiyonla sıkıntı ve üzüntüden kurtulur. "İnsanı çevresinden ayırıp yalnız bırakan felsefedir; acı çeken bir insan karşısında ona, gizlice 'istersen geber; ben güvenlik içindeyim' dedirten felsefedir."³¹ Filozofu rahatsız eden, onun canını sıkan şey, toplumun tümünün uğradığı kötülüktür. Hemcinsi acı çekerken, buna şahit olan kişi kulaklarını tıka-yabilir, vicdanı onu bu acı çeken insanla özdeşleşmeye götürür ancak doğanın bu eğilimi doğaya yabancı bir düşünce tarafından önlenebilir. İşte Rousseau'ya göre bu sadece akla özgüdür ve vahşi insanda bu özellik yoktur. Rousseau bu duruma kavga eden namuslu insanların birbirini boğazlamasını çoğunlukla ayaktakımı ve pazar yeri kadınlarının araya gire-rek önlemelerini örnek verir. Duygudaşlık böylece doğal bir duygudur. Erdemler, akıl ve refleksiyon sadece onları ifade edenlerin düşüncelerine dayanmış olsalardı insan türü şimdiye kadar yok olmuş olurdu.

İnsanoğlu aklında yozlaştığı gibi duygularında da yozlaşmıştır. Bunun yaşanan en büyük örneği de "aşk" duygusudur. Aşkları için insanlar kan-ları pahasına dövüşüyorlar. Aşkın bütün ötekiler arasında en şiddetli tutku olarak ortaya çıkması zamanla gelişmiş bir ruh durumudur. Rousseau'nun akli, erdemleri ve duyguları bu şekilde değerlendirmesindeki amaç eşit-sizliğin kaynağını insanın doğa durumuna dayatan düşünürlere karşı bu-nun tam tersi şekilde de düşünülebileceğini göstermektir. Kaldı ki insan türünde doğal eşitsizlik kabul edilse bile, kurumların yarattığı ortam bu eşitsizliği yok etmiş değil, aksine yasalarla onu daha da artırarak derinleş-tirmiştir.

Aşkın olduğu yerde güzel uğruna perişan olduğu, aşkın bulunmadı-ğı yerde de güzelliğin işe yaramadığı gibi, hiç ticaret yapmayan insanlara da hile sürekli olarak tekrarlanıyordu. İşte Rousseau insanlar arasında farklı alanlarda böyle sessizce bunun doğal olduğu düşünülerek sürdürü-len hükmeden ve boyun eğenlerden oluşmuş bir toplum gözler. Birbirini bir şey için öldürüyor olsa bile ona ne hakla boyun eğdirebilir? Öte yan-dan hiçbir şeyi olmayan insanları birbirine bağlayan zincirlerin kaynağı nedir? Kendisi aylak otururken geçimini sağlamaya başkasını zorlayacak kadar ondan daha üstün güce sahip bir insan nasıl ortaya çıkmıştır?³² Bu durum Rousseau'ya göre uygar toplumun nasıl kurulduğunu ve bunun aktörlerini gösterir. "Bir toprak parçasının etrafını çevirerek "bu benim-dir" diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen kişi uygar

" Rousseau, J. J.; 1947, s. 184.
Rousseau, J. J.; 1947, s. 189.

toplumun gerçek kurucusu oldu."³³ Bu kazıkları söküp atacak ve toprağın herkese ait olduğunu haykıracak kişi eşitsizliği önlemiş olacaktı.

İlk konutların yapılması ve ailenin kurulması Rousseau'ya göre bir çeşit mülkiyetin ilk aşamasıydı. Böylece insanlar bir arada yaşamalarını sürrekli hale getiren ortamlarıyla yerleşik toplumsal hayata geçtiler. "Bir ev ve aileye sahip olmaları onları mutlu etmediği hâlde bunların kaybı insanı zavallı ve mutsuz kılacaktı."³⁴

"Bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasının yararlı, kârlı olduğu fark edildiği andan beri eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu, geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı güleç arsalar haline geldi." Bu şekilde maden sanayii ve tarımın bulunması insanın uygarlaşmasına, başka bir deyişle, yitirilmesine neden oldu. Mülkiyetle birlikte haksızlık, haksızlıkla birlikte cezalandırma ortaya çıktı, hukuk ve güvenlik örgütleri de çok geçmeden bunları izledi. Herkese kendisinin olanı verirken onlara ait olanı belirleyen kararlar hukuka neden oldu. Ancak mülkiyet hakkı açıklanırken, bir insanın kendi yapmadığı şeylere sahip olmak için ona kendi emeğinden daha fazla bir şeyi nasıl katabiliyor olduğunun hesabı verilmeliydi.³⁵ Bu hesapsızlık ya da aldanma eşit çalışanların biri diğerinden daha az kazanınca açığa çıkıyordu. İnsan varlığını sürdürmek için olduğundan başka türlü görünmek zorundaydı. Böylece insan hemcinslerine boyun eğdi. Zengin olan fakirin hizmetine, fakir olansa zenginin yardımına bağlı hale geldi. Zamanla zenginler eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirdiler. İnsan etini bir kez tatmak onlarda doyumsuz bir açlık yarattı.

Zenginler, tüm bunların yanında "bu gaspların ancak güvenilmez, u-sulsüz, yolsuz, kanuna uymayan bir yasaya dayandığını, bu gasplar ancak güç yoluyla edinilmiş olduğu için gene gücün bunları ellerinden alabileceğini şikâyete de hakları olmayacağını" iyi biliyorlardı.³⁶ Bunun yanında yapılmayan iş karşılığında gelen zenginliğin de hesabının sorulabileceği biliniyordu. İşte tüm bu bilgilere dayanan zenginler eşitsizlik düzeninin sürekliliğini güvence altına almak için onu sözde güvenlik, adalet ve barış kuralları adı altında kurumsallaştırdılar. Buna kanaan insanlar, sanki düşman onlara daha kötüsünü yapacakmış gibi, "özgürlüklerini güven altına

³³ Rousseau, J. J.; 1947, s. 192.

³⁴ Rousseau, J. J.; 1947, s. 196.

³⁵ Rousseau, J. J.; 1947, s. 201.

³⁶ Rousseau, J. J.; 1947, s. 204.

alına umuduyla zincirlerine koştular." Bu güvence altına alınmış kurulu şiddet düzeninde yapılan küçük çaptaki onarı ve düzeltiler onu daha da sağlamlaştırmaktaydı.

Rousseau, sonuç olarak, insanlığın kaçınılmaz olarak varacağı üçüncü aşamayı bildirir: bütünsel bir devrim. "İyi bir yapı yükseltebilmek için İspartalı Lycurgos'un yaptığı gibi...bütün eski malzemeyi ortadan kaldırmak"³⁸ gerekiyordu.

" Rousseau, J. J.; 1947, s. 205.

" Rousseau, J. J.; 1947, s. 207.

ANARŞİZM, BİLİM VE ŞİDDET: "MIHAIL BAKUMN"

Kemal Bakır

"Tüm yaşamın erişilmez ve sonsuz yaratıcı kaynağı olduğu için yıkan ve imha eden içgüdüye güvenelim. Yıkma güdüsü aynı zamanda yaratıcı bir güçtür."

Mihail Bakunin

ÂNARŞİZM, OTORİTE VE ŞİDDETİ

Genel hatlarıyla, hükümsüz toplum arayışında olan düşünce hareketi biçiminde tanımlanan anarşizm, bu arayışın eylemsel arzusunu betimleyen anarşi sözcüğünün düşünsel, felsefi yönünü ortaya koyar.¹ Anarşi, kaos ve yönetimsizlik gibi olumsuz bir anlam taşımasına rağmen, yönetilmeye ihtiyaç duymayan bir düzenlilik düşüncesi ile de olumlu bir anlam taşır. Bu çerçevede anarşizm, insanlar üzerindeki sosyal baskı, tahakküm ve

¹ Kemal Bakır, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi.

¹ Peter Marshall, *Anarşizmin Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul, İmge Kitabevi, 2001), s. 25.

